

УДК 336:658.1:330.13:336.012.23

Чернодубова Е.В.,
к.е.н., доцент, СНУ імені Володимира Даля

ІНСТРУМЕНТИ АДАПТИВНОГО ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

В статті розкрито концептуальні основи та інструментарій адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств. Визначено фінансові важелі цього механізму в контексті впливу на прибутковість підприємств. Запропоновано підхід до аналізу ефективності фінансового механізму та напрямки його вдосконалення.

Ключові слова: адаптивний фінансовий механізм, підприємство, прибутковість, інструменти, важелі, ефективність.

ВСТУП

Забезпечення прибутковості підприємства в значній мірі залежить від ефективності його фінансового механізму. Невизначеність загальноекономічної ситуації, зміни законодавчої системи негативно впливають на прибутковість підприємств та призводять до збільшення ризику неефективності їх діяльності. В цих умовах важливим завданням кожного підприємства є адаптація до нестабільного ринкового середовища, до постійних змін ринкової кон'юнктури. Це вимагає формування фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємства, адекватного умовам невизначеності ринкової економіки. Вирішення завдання з розвитку фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств на підставі адаптивного підходу має дві складові: по-перше, формування адаптивного фінансового механізму — орієнтоване на збалансованість фінансових відносин та пристосування до змінних умов господарювання; по-друге, розробка інструментів реалізації цього механізму — спрямоване на забезпечення гнучкої фінансової політики.

Дослідження теоретичних та практичних аспектів функціонування фінансового механізму на макро- та мікрорівні відображені в працях вітчизняних і зарубіжних вчених М. Артуса, І. Балабанова, В. Бураковського, О. Ковалюка, Л. Костирко, М. Крупки, В. Москаленка, В. Опаріна, І. Плікуса, А. Поддєрьогіна, А. Шеремета [1; 3; 6; 8]. Разом з цим, високо оцінюючи результати цих досліджень, слід констатувати, що проблеми формування фінансового механізму управління прибутком та забезпечення на його основі ефективності діяльності підприємств досліджені недостатньо. Крім того, відсутні системні дослідження щодо впливу сукупності фінансових важелів на прибутковість підприємств та аналізу ефективності їх дії. Тому слід зазначити об'єктивну необхідність обґрунтування методів та інструментів реалізації фінансового механізму управління прибутком підприємств.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — обґрунтування інструментарію адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ

Фінансовий механізм забезпечення прибутковості підприємств на основі адаптивного підходу визначено як комплекс скоординованих методів, інструментів і важелів, що забезпечують збалансованість фінансових відносин в сфері формування, розподілу і використання прибутку підприємств та пристосування до постійних змін середовища. Концептуальні основи адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємства охоплюють принципи, мету, об'єкт, механізм реалізації, інструментарій, методи оцінки ефективності (табл. 1).

Інструментарій адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств об'єднує сукупність інструментів і важелів, які використовуються в процесі дії методів цього механізму. Для реалізації цього механізму використовуються інструменти аналізу і прогнозування показників прибутковості та їх коригування на підставі змін зовнішнього і внутрішнього середовища.

Адаптивний фінансовий механізм забезпечення прибутковості підприємства реалізується через сукупність методів, що охоплює: фінансовий облік, фінансовий аналіз, фінансове планування, фінансове регулювання, фінансовий контроль. Тому за функціональною ознакою фінансовий механізм має широкий діапазон дії — від прогнозування до контролю. Адаптація фінансового механізму до умов невизначеності здійснюється шляхом застосування методів фінансового планування і регулювання. Планування спрямоване на формування оптимальної програми траєкторії розвитку економіко-соціальної системи на конкретний період часу. Головне завдання регулювання зводиться до встановлення заданого стану функціонування системи, передбаченого плануванням як попереджуючим керуванням.

Важелі фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств охоплюють: стимули, санкції, цільові показники, умови кредитування, податкову, цінову, інвестиційну, інноваційну, дивідендну політику і принципи фінансування. В даному дослідженні основна увага зосереджена на фінансових важелях, які безпосередньо пов'язані з залученням і розміщенням фінансових ресурсів, а саме: податкова, інноваційна, інвестиційна, дивідендна і кредитна політика (рис. 1). Основними елементами їх формування є: тип політики,

Таблиця 1. Концептуальні основи адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств *

Параметр	Характеристика
Мета	Створення сприятливих фінансово-економічних умов для реалізації коротко- і довгострокових фінансових цілей і перспективних рішень у сфері забезпечення прибутковості підприємства
Принципи	системності; комплексності; орієнтованості; збалансованості інтересів; гнучкості; безперервності функціонування; ефективності; різноманітності; інтегрованості; ієрархічності; інвестиційної керованості; дивідендної керованості; альтернативності розробки управлінських рішень; врахування впливу фінансового ризику
Об'єкт	фінансові відносини в сфері формування, розподілу і використання прибутку підприємства
Суб'єкти	внутрішні по відношенню до підприємства (організаційні структури управління прибутком підприємства), зовнішні (державні органи управління, споживачі продукції)
Механізм реалізації	Прогнозування прибутку з урахуванням змін ринкового середовища, розробка гнучкої фінансової політики, заходів щодо підвищення ефективності діяльності підприємств
Інструментарій	1) інструменти: оцінка прибутковості підприємства на основі CVP-аналізу, оцінка впливу прибутку на ефективність, оцінка впливу фінансового ризику на результати діяльності підприємства, прогнозування прибутку; 2) фінансові важелі: кредитна, податкова, інноваційна, інвестиційна, дивідендна політики
Вимоги	• гарантування одержання підприємством прибутку; • цілеспрямованість кожного елементу фінансового механізму; • спрямування дії усіх елементів механізму на забезпечення прибутковості підприємства; • зворотний зв'язок елементів фінансового механізму різних рівнів; • своєчасне реагування фінансового механізму на зміни середовища
Методи оцінки ефективності	Аналітичні, експертні, середньоарифметичної оцінки, графічні
Системи забезпечення	1) нормативно-правове забезпечення: законодавчі акти, постанови, накази й інші правові документи виконавчих і законодавчих гілок влади, установ господарюючих суб'єктів; норми і нормативи оборотних коштів, норми амортизаційних відрахувань, ставки заробітної плати, податкові ставки, збори, платежі, тарифи; 2) інформаційне забезпечення: інформація щодо фінансової стабільності та платоспроможності партнерів і конкурентів, ринкових цін, курсів валют, відсотків на товарному, кредитному, фондовому і валютному ринках; 3) забезпечення фінансовими ресурсами: самофінансування, оренда, кредитування, бюджетне фінансування, акціонування, інвестування

* Складено автором

умови формування, критерії вибору, система показників впливу на прибутковість. Ці політики розглядаються як складові гнучкої фінансової політики забезпечення прибутковості підприємства.

Податкова політика підприємства — це постійна, організована, системна, цілеспрямована діяльність керівництва щодо розподілу обов'язків та повноважень між структурними підрозділами підприємства, які беруть участь в процесі оподаткування, на основі сформованих принципів з метою формування процедур і правил, які визначають для підприємства ефективну організацію процесу оподаткування [10, с. 149]. Основними характеристиками податкової політики є рівень податкового навантаження, ставки податків, податкові пільги, податкові ризики.

Складність розробки податкової політики пов'язана з неузгодженістю податкового і бухгалтерського обліку фінансових результатів підприємств. Показники прибутку за даними фінансової звітності і прибутку за даними податкового обліку (бази розрахунку податку на прибуток) залежать від багатьох факторів, а тому можуть мати різноспрямовану динаміку. У випадку, коли податок на прибуток перевищує суму прибутку за фінансовою звітністю, відбувається додаткове вилучення фінансових ресурсів підприємств внаслідок оподаткування приросту їх оборотних коштів [4, с. 28-29].

Головною метою податкової політики підприємства є максимізація ефективності його діяльності за рахунок зниження податкових витрат [10, с. 150]. Оцінку впливу податкової політики на фінансові результати діяльності підприємства слід здійснювати на основі визначення зв'язків між базами оподаткування і групами податків. Найбільш значущим елементом, що формує податкові бази розрахунку податків, та чинником впливу на загальне податкове навантаження є показник виручки від реалізації продукції. Для розробки податкової політики підприємства необхідно розмежування сфер господарської діяльності за товарами і ринками

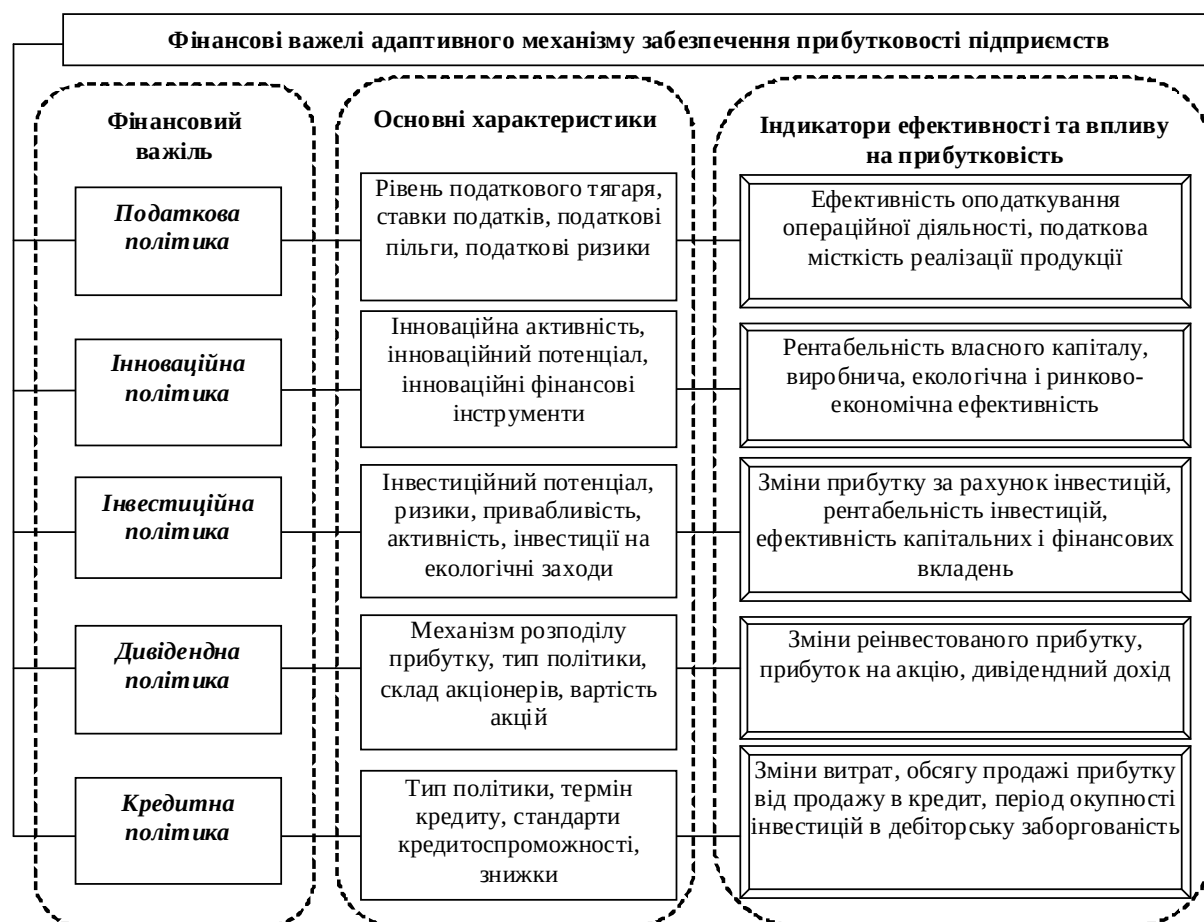

Рис. 1. Основні фінансові важелі адаптивного механізму забезпечення прибутковості підприємств (Складено автором)

залежно від податкового тиску, вибір інструментів податкового планування; планування обсягів виробництва і реалізації з урахуванням податків та ризику, планування податкових платежів на основі вибору структури активів і раціонального розподілу прибутку. Вибір податкової політики здійснюється за критерієм нижньої межі довірчого інтервалу чистого прибутку підприємства з урахуванням податкових платежів.

Обґрунтування рішення щодо інноваційної політики підприємства ґрунтується на критеріях інноваційного прибутку та витрат, ринкової частки, якості продукції, виробничої потужності, які доповнено показником приросту рентабельності власного капіталу. Він є індикатором впливу інноваційної політики на прибутковість підприємств та відображає агрегований ефект від економії робочого часу, досягнення запланованих цілей і приросту ринкових можливостей при проведенні збалансованої інноваційної політики. Під інноваційним прибутком розуміється прибуток, сформований тільки за рахунок інноваційних чинників, які забезпечили у відповідному періоді приріст рентабельності власного капіталу.

В процесі розробки інноваційної політики підприємства необхідно враховувати такі чинники: інноваційну активність, інноваційний потенціал, стадію життєвого циклу, наявність довгострокових джерел фінансування. Оцінку інноваційного потенціалу пропонується здійснювати за складовими (кадровий, матеріальний і нематеріальний потенціал) і критеріями здатності до впровадження нових знань і технічних рішень та готовності до реалізації нововведень. Основними чинниками, що визначають рівень інноваційного потенціалу підприємства, є забезпеченість підприємства ресурсами і якість ресурсної бази, яка використовується в інноваційній діяльності.

Альтернативні варіанти інноваційної політики формуються залежно від стадії життєвого циклу підприємства: зрілості — диверсифікація продукції шляхом розробки і впровадження технологічних інновацій; уповільненого зростання — розширення частки на ринку, що дозволить укріпити конкурентну позицію і перейти на нову фазу життєвого циклу; активного зростання — диференціація продукції.

Інвестиційна політика визначає основні напрями забезпечення прибутковості підприємства за рахунок інвестування в оновлення активів, розвиток інновацій та підвищення ефективності системи управління підприємством [7, с. 149]. Основними елементами, які визначають зміст інвестиційної політики та її вплив на прибутковість, є інвестиційний клімат, інвестиційні ризики, інвестиційна привабливість, інвестиційна

активність та інвестиційний потенціал підприємства. Сприятливим вважається клімат, який характеризується низьким рівнем галузевих ризиків для інвесторів, сприяє активній інвестиційній діяльності та стимулює приплив капіталу.

Вплив інвестиційної політики на прибутковість підприємства проявляється через вкладення додаткового обсягу коштів в діяльність підприємства і реалізується шляхом ефектів акселератора (відношення приросту інвестицій до приросту готової продукції) і мультиплікатора (співвідношення приросту доходу і приросту інвестицій) [5, с. 41-43]. Основними результатами впливу інвестиційної політики на прибутковість підприємства є [2, с. 321]:

1) зростання операційних доходів за рахунок розширення діяльності (будівництва нових філій, зростання обсягу реалізації продукції за рахунок інвестування в нові виробництва);

2) зниження частки операційних витрат (за рахунок своєчасної заміни фізично зношеного устаткування; оновлення морально застарілих видів виробничих основних засобів і нематеріальних активів).

Для розробки інвестиційної політики підприємств пропонується враховувати екологічний аспект. Система показників вибору інвестиційних проєктів доповнена показниками нормативу екологічних витрат (співвідношення економічного збитку, що наноситься навколишньому природному середовищу, до витрат на виробництво продукції) та чистих інвестицій в природоохоронні заходи (різниця між обсягом валових інвестицій і сумою амортизаційних відрахувань). Необхідність впровадження цього показника обумовлена наростаючими з кожним роком екологічними проблемами, посиленням вимог екологічного законодавства, низькими ставками екологічних платежів та штрафами за природоохоронні порушення, неефективністю природоохоронних дій підприємств. Результати розрахунків на основі статистичних даних свідчать, що плата за забруднення в загальній сумі матеріальних витрат підприємств України складає менше відсотка. Отримання економічних вигод підприємства в природоохоронній сфері забезпечується шляхом використання таких інструментів: субсидії, позики, дотації, знижки на екоінвестиції, пільгові кредити та оподаткування, прискорена амортизація природоохоронних фондів, цінові інструменти, ринкова сертифікація.

Дивідендна політика узгоджується з політикою самофінансування шляхом прийняття управлінського рішення щодо величини відсотка прибутку підприємства, який капіталізується. Основними чинниками формування політики виплати дивідендів є: розмір підприємства; рентабельність; розмір заборгованості; ліквідність; стадія життєвого циклу підприємства. Складність формування дивідендної політики підприємства пов'язана з двома прямо протилежними економічними інтересами власників, які мають можливість отримувати економічні вигоди від володіння акціями компанії шляхом отримання дивідендів у поточному періоді, або за рахунок зростання вартості акцій і капіталізації компанії у перспективному періоді. В Україні стимули до зростання частини прибутку, що розподіляється через дивіденди, знижуються через недосконалість податкового механізму. Проблема подвійного оподаткування полягає в тому, що прибуток, що підлягає розподілу, оподатковується податком двічі: перший раз — при нарахуванні податку на прибуток (дохід) підприємства; другий — при оподаткуванні дивідендів.

Критеріями вибору дивідендної політики підприємства є: економічні інтереси інвесторів; очікувана прибутковість; зростання ринкової вартості підприємства. Згідно з сигнальною теорією інформація щодо зростання дивідендів понад очікуваний рівень свідчить інвесторам підприємства про очікуване зростання прибутку і підвищення показника прибутковості власного капіталу підприємства; інформація щодо зниження дивідендів — про прогнозне зниження прибутку, погіршення фінансового стану підприємства і зниження ціни акцій. Тому низький рівень дивідендних виплат може призвести до масового продажу акцій акціонерами та поглинання підприємства іншою компанією.

Підґрунтям формування дивідендної політики є обґрунтовані правила: обмеження зростання дивідендів темпами зміни прибутків; більша ризиковість доходів від капіталу, отриманого від реінвестування прибутку, ніж дивідендів; врахування результатів конвертації потенційних акцій у звичайні. Вибір типу дивідендної політики здійснюється відповідно до стратегії виплати дивідендів (консервативна; компромісна; агресивна) та з урахуванням існуючих обмежень (правових, організаційно-управлінських, фінансових, інвестиційних).

Метою кредитної політики є забезпечення умов зростання виручки, прибутку і рентабельності шляхом надання товарного кредиту. Отримання платежів від дебіторів — одне з основних джерел надходжень грошових коштів підприємства, тому кредитна політика прямо впливає на отримання підприємством доходів і прибутку [9, с. 292]. Індикаторами впливу кредитної політики на прибутковість підприємства визначено показники зміни обсягу продаж і прибутку від продажу в кредит.

Вибір кредитної політики підприємства орієнтовано на досягнення компромісу між прибутковістю і ризиком втрат прибутку від дебіторської заборгованості. З одного боку, дебіторська заборгованість є частиною оборотних коштів підприємства і тому її зростання призводить до зменшення оборотності виробничих активів, додаткової потреби у фінансових ресурсах, зростання кредиторської заборгованості та витрат, зниження прибутку. З іншої сторони, повна відмова від дебіторської заборгованості призводить до відтоку клієнтів, які віддають перевагу роботі з відстроченням платежів, і як наслідок, зниження прибутку.

Характеристиками кредитної політики є: тип політики, термін надання кредиту, стандарти кредитоспроможності, система стягнення дебіторської заборгованості, знижки, ефективність. Формування кредитної політики передбачає такі основні етапи [9, с. 40]: аналіз дебіторської заборгованості за попередній період, вибір типу кредитної політики, визначення умов надання відстрочки платежів (термінів, системи знижок,

форм розрахунку), розробка стандартів кредитоспроможності покупців, організація контролю боргових зобов'язань дебіторів, вибір форм рефінансування дебіторської заборгованості, обґрунтування напрямів диверсифікації реалізації продукції (перспективні клієнти, вихід на нові ринки).

Критерієм вибору кредитної політики підприємства визначено перевищення прибутку від зростання обсягу продажу в кредит над витратами з обслуговування дебіторської заборгованості. Показник обсягу виручки підприємства при продажі в кредит пропонується розраховувати з урахуванням впливу інфляції та залежності ціни продукції від виду системи оплати і терміну відстрочки платежів.

Вибір кредитної політики необхідно здійснювати з урахуванням протиріч між рентабельністю і ліквідністю; фінансовою стійкістю, рентабельністю і ризиком, які викликані прагненням підприємства до досягнення максимального економічного зростання [3, с. 26]. Так, реалізація товарів в кредит із застосуванням агресивної тактики продажів може підвищити рентабельність, але погіршити ліквідність у зв'язку із збільшенням періоду погашення дебіторської заборгованості.

Узгодження інструментів і відповідних фінансових важелів фінансового механізму забезпечення прибутковості здійснюється в процесі розробки гнучкої фінансової політики підприємств. Під гнучкою фінансовою політикою підприємства розуміється сукупність заходів в області організації фінансових відносин з метою здійснення функцій і задач фінансового управління та реагування на вплив чинників зовнішнього середовища.

Послідовність аналізу ефективності фінансових важелів механізму забезпечення прибутковості підприємств представлена такими блоками: 1) податкова політика — оцінюється шляхом порівняння її альтернативних варіантів за показниками оподаткування доходів, витрат і прибутку та пільгового оподаткування; 2) інноваційна політика — передбачає середньозважену оцінку відносних показників, що відображають стан до і після інноваційних перетворень; 3) інвестиційна політика — здійснюється через інтегральну оцінку ефективності капітальних і фінансових вкладень; 4) кредитна політика — передбачає оцінку ефективності інвестицій в дебіторську заборгованість та змін її вартості; 5) дивідендна політика — оцінюється на основі показників прибутковості акцій і дивідендного доходу. Ефективність фінансових важелів механізму забезпечення прибутковості підприємства оцінюється наступними методами: інвестиційної політики — методом середньгеометричної оцінки; інноваційної політики — методами експертної та середньоарифметичної оцінки, графічним методом; податкової, дивідендної і кредитної політики — аналітичними методами.

Для забезпечення ефективності адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств запропоновано такі заходи: розробка гнучкої політики формування і розподілу прибутку підприємств, впровадження підходу до прогнозування прибутку з урахуванням майбутньої вартості витрат та ризику, побудова системи моніторингу показників прибутку, підвищення дієвості системи податкового планування.

ВИСНОВКИ

Адаптивний фінансовий механізм підприємств запропоновано розглядати через прояв його дії в сфері формування, розподілу і використання прибутку підприємств в умовах змін ринкового середовища. Розроблені теоретико-методичні основи дослідження впливу фінансових важелів на прибутковість підприємств, що розкривають взаємозв'язок податкової, інноваційної, інвестиційної, дивідендної і кредитної політик з показниками прибутковості, дозволили обґрунтувати напрямки реалізації фінансового механізму підприємства. Особливістю реалізації цього механізму є використання методів прогнозування прибутку з врахуванням чинників змін ринкового середовища за трьома сценаріями: збереження у майбутньому тенденцій розвитку доходів та рівня витрат попередніх років; прогнозування фінансового результату, який забезпечує беззбиткову діяльність; прогнозування гнучкого розвитку підприємства на основі показників рентабельності, інфляції, ризику. Впровадження фінансового механізму управління прибутком у відповідності з запропонованим підходом сприяє забезпеченню прибутковості діяльності підприємства і зростанню добробуту його власників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артус М.М. Фінансовий механізм в умовах ринкової економіки / М.М. Артус // Фінанси України. — 2005. — №5. — С. 54-59.
2. Бланк И.А. Управление прибылью / И.А. Бланк. — К.: «Ника-Центр», 1998. — 544 с.
3. Костирко Л.А. Фінансовий механізм сталого розвитку підприємств: стратегічні орієнтири, системи забезпечення, адаптація: моногр. / Л.А. Костирко. — Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. — 474 с.
4. Луніна І.О. Шляхи мінімізації впливу фінансової кризи на бюджет України / І.О. Луніна, В.В. Баліцька, О.В. Короткевич, Н.Б. Фролова // Фінанси України. — 2008. — №12. — С. 22-32.
5. Механізми забезпечення розвитку підприємств: еколого-економічний аспект: моногр. / [В.М. Хобта, У.В. Лаврик, О.Ю. Попова, О.Ю. Шилова] — Донецьк: ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», ННІ «Вища школа економіки та менеджменту», 2009. — 270 с.
6. Москаленко В.П. Финансово-экономический механизм промышленного предприятия: [наук. видан.] / В.П. Москаленко, О.В. Шипунова. — Суми: Довкілля, 2003. — 176 с.
7. Орлов П.А. Моніторинг впливу інноваційної політики на виробничий потенціал машинобудування / П.А. Орлов, В.М. Тимофєєв, О.П. Косенко // Вісн. Нац. техн. ун-ту «Харківський політехнічний інститут»:

зб. наук. праць. — 2010. — Тематичний випуск: Технічний прогрес і ефективність виробництва. — Харків: НТУ «ХПІ», №58. — С. 148-152.

8. Плікус І.Й. Особливості функціонування фінансового механізму підприємств / І.Й. Плікус, Ю.Б. Слободяник // Економіка. Фінанси. Право. — 2003. — №4. — С. 18-23.

9. Пономарев И.Ф. Формирование финансового механизма политики управления дебиторской задолженностью по товарному кредиту в условиях рыночной экономики / И.Ф. Пономарев, О.А. Легченко // Научные труды ДонНТУ. — Серия экономическая. — 2005. — Вып. 91. — С. 37-47.

10. Хом'як Р.Л. Структурні елементи формування податкової політики на підприємстві / Р.Л. Хом'як, О.С. Лемішовська // Вісн. Хмельницького нац. ун-ту. — Економічні науки. — 2010. — №5. — Т. 3. — С. 149-153.

Стаття надійшла до редакції 10 квітня 2013 року